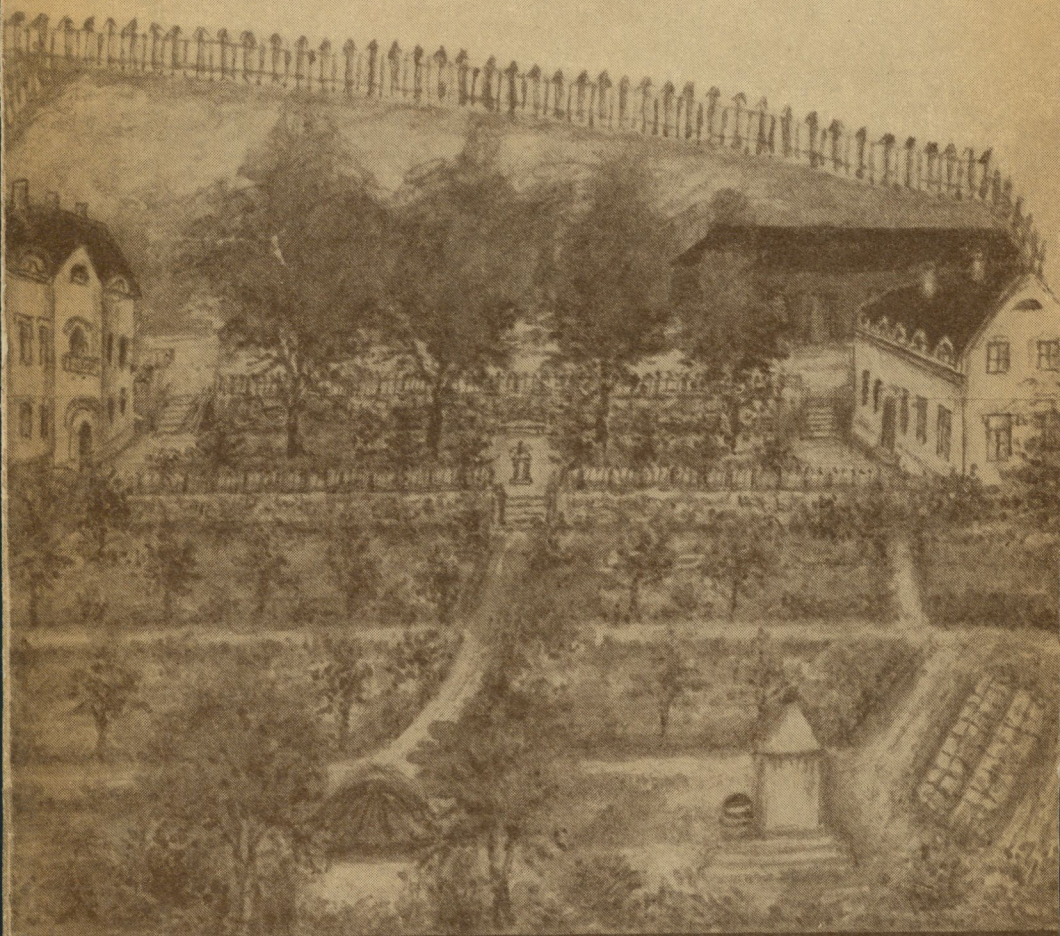
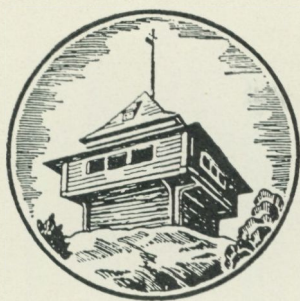

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1952**

H. M. KONUNG GUSTAF VI ADOLF — *musseimannen*.
Vid den nyordnade skråavdelningens öppnande den 22 maj 1951.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1952

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en akvarellmålning av malmgården Henriksdal vid Surbrunnsgatan i Stockholm. Gårdsbebyggelsen — där Artur Hazelius' födelsehus, nu på Skansen, utgör högra flygeln — behandlas i årsboken på sid. 87. Målningen är utförd ur minnet av fröken Emelie Carger och tillhör museets nyförvärv (inv.-nr 244 126).

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1952

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

CARL GEORG STJERNSVÄRD OCH ENGELTOFTA

EN SKISS KRING EN JORDBRUKSREFORMATOR
OCH HANS VERK

av Albert Eskeröd

År 1794 den 8 januari utfärdade den efterlevande änkan efter översten Rudolph Stjernsvärd, herre till Engeltofta gård och gods, ett gåvobrev på sin son Carl Georg i kraft av det testamente som tidigare upprättats mellan henne och hennes avlidne herre. Sonen Carl Georg Stjernsvärd var då 26 år fyllda och hade deltagit i det finska kriget, där han avancerat till ryttmästare; vid övertagandet av Engeltofta erhöll han avsked med majors grad.

Knappt tio år tidigare hade fadern köpt detta Engeltofta frälse säteri av greve David Frölich för 38 333 riksdaler specie. Det bestod av huvudgården i Barkåkra socken samt därunder 40 hemman och 65 torp och gatuhus belägna inom socknarna Barkåkra, Rebbelberga, Hjärnarp och Förslöv — i det allttjämt vackra landskap, där Hallandsåsens bokskogsklädda sluttningar i mjuka linjer möter den breda Skälderviken.

Det var ett stort arv för en 26-årig officer. Men med arvet följde en ekonomisk belastning, som från början blev en ständig sporre för den unge godsägaren att driva fram ett lönande jordbruk, även om den ekonomiska bördan dock till slut blev för stor att bära. Faderns skuld som sonen Carl Georg övertog var 33 572 riksdaler specie och utom detta en i egendomen intecknad skuldsedel på 11 111 riksdaler, varpå modern för sitt underhåll skulle

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten vid Nordiska museet fil. dr Brynolf Hellner på 50-årsdagen den 2 dec. 1950.

få 6 % ränta under sin livstid utom behovet av spannmål för sitt hushåll och foder för sin ladugård. Det var med andra ord ett regelrätt "undantag" som sonen gav sin moder. Med den unge Stjernsvärds egen skuld på 4 120 riksdaler hade han därför sin egendom vid starten belastad med nära 50 000 riksdaler specie skuld. Mot detta belopp svarade en strax förut till fadern erbjuden köpesumma på 40 000 riksdaler banco. Det behövdes ingen mera ingående lantbruksekonomi för att utröna svårigheterna att få en budget på denna bas att gå i lås.

Engeltofta gav första året endast 779 tunnor säd och Stjernsvärd skriver själv att han därför "insåg nödvändigheten att genom uppodling och förbättring bringa densamma till högre afkastning, så wida jag skulle kunna derwid bibehålla mig".

"Jag köpte mig derfor 40 par Oxar och 5 par Hästar till de dragare min Fader för den gamla jordens bättre brukning hade nyttjat", skriver han vidare. Stora arealer odlades på gammalt sätt under de närmaste åren på Engeltofta och på nyodlingarna togs två skördar havre och 2 skördar blandsäd. Försök att sedan så vintersäd efter träda slog illa ut, då genom de fyra grödorna "all kraften af jorden utsugades", som Stjernsvärd skriver, och gödseln inte räckte till för trädan. Ett annat försök att så in klöver i kornsädet misslyckades också, då jorden tydligen icke var tillräckligt dränerad. "En för hastigt drifwen odling medför en säker förlust", konstaterar också Stjernsvärd och han varnar i sammanhanget alla enskiftetagare att gå för snabbt fram. "Ny jord fordrar ett warsamt och försiktigt bruk. Dess första bärningskraft är ofta en lockebeta för den oerfarne, som också merendels dyrt nog får betala sin oförsiktighet." Stjernsvärd talade av erfarenhet och hans möjligheter att balansera Engeltoftas ekonomi tedde sig fortfarande mörka.

Med en växande skuldbörda på sin egendom bevakade Stjernsvärd tydligen varje möjlighet att främja sitt jordbruks avkastning. Vid en resa till Köpenhamn kom han att taga del av ekonomie professorn Begtrupskrift om det engelska åkerbruket, och han insåg att han genom dessa metoder skulle kunna tillföra sin egendom stora fördelar. Han vände sig därför till Lord of Kellie, en skotsk godsägare som en längre tid hade vistats i Sverige, med

Carl Georg Stjernsvärd. Litografi ur andra upplagan av "Engeltofta förr och nu," 1855.

bön att få över någon erfaren skotsk jordbrukare, "som i afseende på åkerbruks befattningen kunde blifwa både befallande och verkställande". Genom denna hänvändelse ankom i september 1802 Alexander Hall, som efter ett ingående studium av förhållandena på Engeltofta förklarade för den förvånade Stjernsvärd, att han nu tänkte återvända till Skottland och sin herre för att avlägga rapport. Stjernsvärd förnyade sin vädjan om fortsatta råd, varpå lorden svarade: "Nå! jag skall till Er öfversända ett helt oekonomiskt Batterie; men till dess användande fordras penningar, ihärdighet och sjelfförsakelse eller rättare förakt för alla omdömen, till dess säkra resultater wisa sig af den omskapelse som det skall frambringa." Ihärdighet och sjelfförsakelse ägde nog Stjernsvärd, förakt för andras omdömen var

svårare att hysa för en relativt vek man i beroende ställning, och erforderligt rörelsekapital ägde han egentligen icke alls.

Men det var onekligen vårluft över den dagen, den 28 april 1803, då "till min stora häpnad", skriver Stjernsvärd, ett engelskt fartyg ankrade vid Engeltoftas hamn och lastageplats, Skepparekroken. Och denna vårluft gällde inte bara Engeltofta och dess betryckte ägare utan i betydligt högre grad det svenska jordbruket överhuvud, trots att detta ofta endast motvilligt erkänts. Man får dock aldrig glömma att Rutger Maclean med sina stora ekonomiska resurser icke i nämnvärd grad lyckades förbättra själva redskapstekniken. Det är riktigt att han förbättrade årdret, men så värst mycket mer blev det inte. Man får heller aldrig glömma att Lantbruksakademien och dess Experimental-fält inrättades först 1811 och dess Centralverkstad för jordbruksredskap kom i gång först 1813, tio år efter det att det engelska skeppet med full verkstad och kunniga män ankrat utanför Skepparekroken i Skåne.

Här kom nu som en koloni i ett främmande land en skeppslast med människor, kunskaper och redskap, beredda att omedelbart sätta i gång. Ledare var den tidigare nämnde Alexander Hall med John Hayn som uppsyningsman, smeden David Pride som snart eftersände sin broder Walter, vidare mekanikerna David Donnalsson, Robert Machai och Alexander Bonthron samt plogdrängarna Alexander Rödjes och James Hardin "tillika med ett Fruntimmer, som skulle förestå deras matlagning, alla i sin handtering ganska skicklige".

Bostäder och verkstäder ordnades omedelbart och Stjernsvärd byggde upp den fina redskapsfabriken i tre våningar med rymliga verkstäder i bottenvåningen och bostäder i de båda övre våningarna. Från Skottland hade man medfört både verktyg och åkerbruksredskap. Nya sådana tillverkades omedelbart och redan första året hade Stjernsvärd i gång sex engelska plogar, som undan för undan ökades efter behovet.

Ett villkor vid engelsmännens anställning var att de skulle taga emot och lära upp svenska lärlingar, som sedan slog sig ned på andra platser och förde kunskaperna till nya kretsar av människor. I vilken utsträckning denna pedagogiska verksamhet be-

Engeltofta från söder med den av Stjernsvärd byggda redskapsfabriken till höger. Efter Thersner 1817. Fabriken är senare flyttad till Övragård och användes nu som magasin.

drevs och vad den haft för inflytande på landet i övrigt och särskilt Skåne är ännu omöjligt att avgöra, då källuppgifterna är magra och redskapsgrupper från Engeltofta hittills icke identifierats på annat håll.

Stjernsvärd hade en bitter erfarenhet av sina tidigare nyodlingar. Men nu satte han i gång efter nya metoder och med ny förtröstan. "Samma år om Sommaren påbegyntes odlingen efter Engelska eller Skottska sättet med grästorfwens afskärande och förbränning till aska; hwarefter åtta Geometriska Tunneland, sedan de med Engelska plogar och harfwor blifwit beredde, det året med wintersäd besåddes. Detta fält war förut en instängd sidländ, kärraktigt och måslupen äng, som icke lönade bergningsarbetet."

Själva odlingen tillgick så, att man först røjde marken och tog upp sten och dikade. Sedan kördes grästorven upp med en torvplog, som Stjernsvärd benämner "brännplog". Torven sattes så i högar och brändes, varefter aska och eldmörja spreds över fältet. Så plöjdes snarast på nytt 3 à 4 tum djupt med den s. k.

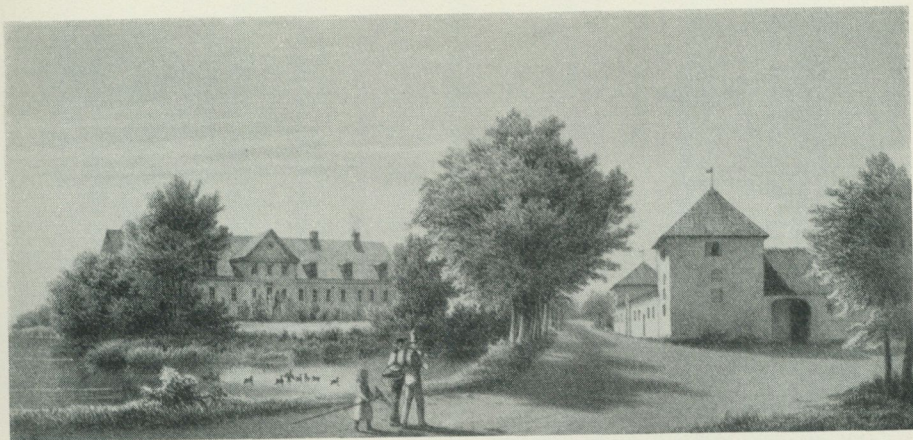
commonplogen för att taga upp gräsrötterna "och få den sämre jorden bränd". Sedan harvades grundligt och slutligen plöjdes på nytt så djupt att man fick upp 2 à 3 tum av den obrända jorden. Samtidigt formades vattenfårorna och åkerryggarna "till det af mig för dem för beständigt bestämda läge", som Stjernsvärd skriver. Så beredd låg åkern till dess vintersäden skulle sås, vilket skedde fjorton dagar senare än för gammal åkerjord.

Denna metod med bränning av det gräsbevuxna ytlagret har tydligen haft en ganska stor utbredning, och den synes vara densamma som kommit till användning t. ex. i backsvedjor i norra Skåne. Stjernsvärd understryker gång på gång eldens betydelse för att torka och bruka jorden. "Elden borttager den råhet i jorden, hwilken gödslen och bruket ej på längre tid kunnat undanrödja, samt gör den äfwen tjenlig för utläggning till äng." Dansken Begtrup redovisar sina erfarenheter från denna metod i England och hänvisar samtidigt till fransmannen Marquis de Tourbilly som år 1761 utgav en handbok över metoden, "*Mémoire sur les défrichemens*". Här användes hackan, flåhackan, liksom på många håll i Sverige. Men Stjernsvärd, som fått sin metod från den förädlade och avancerade engelska formen, nyttjade aldrig hacka utom första året och han anser att "skillnaden i arbetet och kostnaden emellan den jord som hackas och den som plöjes måste vara betydlig".

Stjernsvärd har sammanfattat sin erfarenhet av denna odlingsform på följande sätt: "Jordbränning åter, orätt använd, anser jag som en mordbrand för jorden; men wäl bedömd och anställd är den som jag redan ofta sagt i min tanka den bästa utwäg, att förwandla ödemarker på deras egen bekostnad till fruktbarande fält."

Detta är efter grundlig prövning i det praktiska arbetet en verifiering av den engelska jordbrukspionjären A. Young's sats: "Paring and Burning, properly managed, is the most admirable of all improvements, and improperly, the most mischievous."

Knappt hade bläcket torkat på underskriften till "Enskiftes-Stadga för Hertigdömet Skåne af den 31 Mars 1803" förrän man från Bjäre härad med Stjernsvärd i spetsen anhöll om en "Instruction för en Ågoskillnads-Rätt i Bjäre Härad", som utfär-

Engeltofta från nordväst. Efter Ljunggren-Richardt, Skånska herrgårdar, 1858.

dades den 6 september samma år och varom Stjernsvärd säger att den "hade för mig och hela orten liksom öppnat ett nytt jordodlingens tidehvarf". Stjernsvärd prisar också de ledande männen för de skånska jordreformerna, fältmarskalken greve Toll, dåvarande statssekreteraren greve Rosenblad, presidenten friherre Wetterstedt (överdirektör för lantmäteriet), landshövdingen greve von Rosen och friherre Maclean, som grundlagt och understött dessa nyttiga författningar, "de förra genom underdåniga betänkanden och upplysningar, den senare genom sitt efterdöme".

Enskiftet gav Stjernsvärd möjlighet att samla det mesta av sin spridda jord till en areal av 5 515 geom. tunnland. Men utöver detta hade han byalagsjord som utsocknes frälse i Förslövs och Hjärnarps socknar.

Den samlade arealen var tuvig och sidlänt mark kring Vantinge bäck samt Räpple och Rönne åar. Därför måste Stjernsvärd först sätta i gång en omfattande dikning med 40 à 50 legda dagsverkare under den från tjäle fria årstiden. Alla diken gjordes som täckdiken med sten och ris, varpå mylla påfylldes.

Den farmindelning med huvudgården jämte 18 särskilda far-

mer, som Stjernsvärd genomförde i samband med enskiftet och med hjälp av dess lantmätare, skulle vara värd ett eget kapitel. Den visar en kombination av djärv fantasi, nybyggaranda och militär ordning. Och den blev själva ramen för ägarens plan att göra fruktbar åkerjord av våta ängar eller utmarker. Regeln var att en sjättedel av en farms areal odlades årligen, brändes och besåddes med vintersäd. I denna insåddes klöverfrö nästkommande vår och sexårs-cirkulationen blev med denna början: vintersäd, klöver, korn, ärter, havre, träda. "Denna odlings circulation på en jordmån, som genom bränning först måste beredas till fruktbarhet, gagnar men förstör aldrig jordbruket", säger Stjernsvärd övertygande.

Det dikades massor med täckdiken under dessa första år av 1800-talet på Engeltofta. Det röjdes i buskskogar, kratt och stembunden mark. Den engelska brännplogen skar grästorv över ständigt nya marker, där sedan common-plogen och moderna harvar brukade jorden. Och engelska brännodlare och plogdrängar lärde allt flera av gårdens folk sin konst. Men uppe från den magnifika redskapsfabriken dånade hammare och släggor dagen lång och serier av nya redskap och maskiner installerades på de olika farmerna eller sändes ut som provsamlingar över provinsen. År 1819 var engelska tröskverk installerade på Engeltofta, Kelliehouse och Nådala. Någon annan förteckning på redskaps- och maskinbeståndet eller tillverkningen på godset lämnar inte Stjernsvärd, men man vet att intill 1 maj 1814 hade på fabriken tillverkats 17 tröskmaskiner, 140 sädesharpor, 55 hackelsemaskiner, 746 plogar, 379 harvar, 8 trumlor, 48 såningsmaskiner och 9 potatiskvarnar. Vid denna tid hade Centralverkstaden på Experimentalfältet sysslat med modelltillverkningen under ett år. I en förteckning från Engeltofta över tillverkningens olika slag år 1819 upptages följande redskap och maskiner:

"Större och mindre Trösk-Maschinen som dragas med hästar eller oxar, eller ock med wattenkraft när så tillfälle gifwes.

Klöfwer-Möller och alla slags mjöl- perle- och helgryns qwarnar.

Olje pressar och Potatoes qwarnar till bränwins-bränning, samt lerbräckare wid Tegelbruk.

Twätt- och Stamp-Maschinen.

Större och mindre Hackelse-Maschinen.

Sädes- och Wäderharpor af åtskillige slag.
 Såningsmaskiner, större och mindre för Rofwor och Säd.
 Trumlor af åtskillige sorter.
 Brännplogar för ny uppodling.
 Enkla plogar till Åker-plöjning samt Leingk-plogar.
 Dubbla- samt Dikes-plogar.
 Drill- Rensnings- och Hyp-plogar af åtskillige sorter.
 Jernharfwar som drages af 1—2 till 4 hästar.
 Potatoesharfwar samt Drill-harfwar.
 Cultivator af flere slag.
 Flere slags Rensnings-Maskiner till grönsaker, och
 Åtskillige Trädgårds- och Dikes-spadar” m. m.

Redan Stjernsvärds fader hade under de tio år han innehaft Engeltofta gjort flera nya anläggningar och bl. a. försett sex ödegårdar med nya hus och brukare. Men med sonen blev det även här reformer i stor skala. Alla de 18 nya farmerna måste ha sina nya byggnader. Två tegelugnar, den ena med en kapacitet på 60 à 70 000 sten, tre tegellador och hus för tegelmästare uppfördes. Tre brännerier med tillhopa fem pannor på vardera 90 kannor anlades. Tillsammans byggde herren till Engeltofta under åren 1794—1819, alltså under en period av 25 år, 110 byggnader med tillsammans 3 269 alnars längd och 1 242 alnars bredd.

Utom detta kan Stjernsvärd redovisa nya vägar på sammanlagt två svenska mil, 10 à 15 alnar breda och vanligen planterade med träd och häckar. Varje år planterades omkring 100 000 trädplantor och genom professor Begtrup införskrevs en hannoversk forstmästare och plantör, Bendroth, som verkade länge, även sedan Stjernsvärd själv måst lämna sin egendom år 1819.

Lord of Kellies ord, att det krävdes pengar till att sköta hans ekonomiska batteri, fick Stjernsvärd besanna. Men lorden hade väl dock knappast tänkt sig att detta batteri skulle spela med hela den styrka Engeltoftas ägare satte i gång. Naturligtvis var Stjernsvärd för djärv för sin tid. Reformarbetet sattes in för kraftigt och hann inte ge avkastning så snabbt som det krävdes med tanke på ägarens ytterst svaga ekonomiska start.

Man kan beklaga detta. Det skulle säkert varit av ett mycket stort gagn för svenskt jordbruk, om en man som Carl Georg Stjernsvärd kunnat sitta kvar på Engeltofta och fullfölja sin gagneliga pionjärgärning. Nu gick inte detta. Av sin samtids eko-

nomer bedömdes han nog hårt men kanske rättvist med hänsyn till den ekonomiska marginal, som alltid måste finnas för ett stort företag. Det närmade sig den dag då han inte längre kunde sitta kvar på sin egendom. En konkursansökan återkallade han dock, sedan han insett att en sådan utväg skulle leda till förlust för borgenärerna. Han skriver om detta bittra slut på en lovande gärning följande: "Sedan jag hunnit komma i denna författning, kunde jag ej längre tweka hwad utväg jag borde taga, för att vinna det stora ändamål, att med bibehållande af min ära förnöja alla mine borgenärer. Jag reste genast till Stockholm, kastade mig för min Konungs fötter, af hwilken jag 2:ne gånger förut med betydeliga lån försträckningar blifwit understödd och som nu sluteligen nådigast frälste mig genom köp af Engeltofta Egendom med inventarier för 450 000 R:dr Svenska Banco-Sedlar."

Stjernsvärd slutar sin spontana och ärliga redovisning för sitt fögderi på Engeltofta med Boileaus sats: "*La critique est aisée, mais l'art est difficile.*"

Engeltofta hade vid Carl Georg Stjernsvärds övertagande av godset år 1794 ett värde av 40 000 riksdaler riksgäld. Vid jämförelse med det pris Carl XIV Johan betalade för Engeltofta år 1819 torde man kunna anse att Stjernsvärd ökat sin egendoms värde mer än fyrfaldigt.

Det var något av åren på 30-talets början, då jag fungerade som motsvarighet i hemprovinsen till vad senare även där kommit att kallas landsantikvarie. Bilen hade rullat nedför Hallandsåsen, passerat det vackra Margaretetorp och hunnit ned i dalen, då jag såg en sten rest en god bit ute på fältet väster om vägen. Jag hade på den tiden skyldighet att hålla reda på minnesstenar och det visade sig vara den sten, som år 1855 restes över Engeltoftas herre åren 1794—1819, en av detta lands främsta jordbrukspionjärer.

Sedan Carl Georg Stjernsvärd måst lämna sitt storslagna verk på Engeltofta, hade han en mindre gård, Pilshult utanför Hälsingborg, men han dog dock som en fattig man på en tillfällig resa i Stockholm 1825. Han fick inte uppleva hur sonen Rudolf Hodder, född på Engeltofta den 8 september 1808, fortsatte hans

De av Stjernsvärd odlade fälten, tidigare "sidlånd, kärraktig och måslupen äng", bär ännu rika skördar. Utsikt mot söder från kullen med Stjernsvärds minnessten.

Foto förf. 1951.

verk på ett storartat sätt men i en annan trakt i Skåne, Vittskövle och Karsholm. Efter faderns död fick Rudolf Hodder ett andra hem på Övedskloster och blev från 1840 genom giftermål ägare till Vittskövle, där reformarbetet omedelbart satte in helt i faderns anda men med en säkrare ekonomisk grund. Slottet reparerades och uthusen nybyggdes. En ståtlig stallbyggnad uppfördes för det riksbekanta stuteriet. En engelsk park anlades väster om slottet. Det planterades skog och det anlades bränneri och mejeri. År 1855 förvärvade Rudolf Hodder Stjernsvärd också Karsholms vanskötta säteri, där reformer i samma anda sattes i gång. År 1847 hölls det första lantbruksmötet för länet på Vittskövle, året efter det första lantbruksmötet för hela riket. Och vid fjärde allmänna lantbruksmötet i Malmö 1849 fick Stiern-

svärd förtroendet att vara dess ordförande. Samma år blev han ledamot av Lantbruksakademien. Rudolf Hodder hade alltid vördat sin faders minne och vid lantbruksmötet i Malmö fick han första gången höra ett offentligt varmt erkännande av den döde faderns gärning. Landshövding Georg von Rosen erinrade i sitt avslutningstal om "den man, som längesedan berett nya banor, nya vägar för lanthushållningen inom denna provins. Om han icke fick njuta det lugn och den lön, som hans mödor och patriotism förtjänade, så är jag likväl övertygad därom, att, om hans anda svävar över oss, skall han med glädje se, huru hans bemödanden för lanthushållningens förkovran allt framgent bära frukter. Skåne står i alla tider i stora förbindeiser till avlidne major Stjernsvärd."

Sex år senare, år 1855, förlades det tredje allmänna skånska lantbruksmötet till Ängelholm. Då restes också den ovan nämnda minnesstenen över Carl Georg Stjernsvärd på en kulle på Nådala ägor, en av de farmer där denne lantbrukspionjär förvandlat sankar ängar och utmark till fruktbara åkerfält.

Om sonen Rudolf Hodder skrev en minnestecknare efter hans död 1867: "Med den praktiska dugligheten hade ett livligt temperament, ett varmt hjärta och ett känsligt sinne, öppet även för högre livsvärden, ingått en lycklig förening". År 1855, trettio år efter faderns död stod denne man vid faderns minnessten på den mark, där han själv lekt som pojke. Naturligtvis låg det bitterhet i hans erinran om att fadern i icke ringa mån blivit misskänd av sin tid och att han heller inte väntat en rättvis uppskattning utan "överlämnat detta åt en kommande tid, väl vetande att sanningen vinner sin högsta seger uti att avbida den rätta stunden". Vid minnesutställningen 1946 "100 år svenskt lantbruk" fick jag stifta något närmare bekantskap med Carl Georg Stjernsvärd, men det material man under jäkt och riv samlar in för en kort utställning lägges allt för lätt åt sidan.

Först under höstterminen 1950, då jag i mina föreläsningar vid Stockholms Högskola försökt ge en bild av utvecklingen inom vår jordbrukskultur under 1800-talet och vårt eget sekel har jag bättre förstått, vem denne Carl Georg Stjernsvärd egentligen var och vad han måtte ha betytt för sin tid och den som kom efter.

*Kullen på Nådala ägor, mitt i Engeltofta marker, med minnesstenen
över Carl Georg Stjernsvärd. Foto förf. 1951.*

Han var en ståndsperson vars intresse för jorden och dess skötsel har lett till välsignelse för alla jordens arbetare. Han byggde 110 nya bostads- och ekonomihus på Engeltofta, men han redovisar bland dem bara två lusthus i korsvirke i parken. Kanske var Carl Georg föga intresserad av lusthus. Men kanske ändå förhållandet gäller även för åtskilliga av hans jämlikar bland adelsmän och godsägare både tidigare och senare i fråga om förhållandet mellan ekonomihus och lusthus.

Under ett kort besök i denna trakt av Skåne sommaren 1951 hade jag tillfälle att göra några iakttagelser på Carl Georg Stjernsvärds Engeltofta och då även ta några fotografier. Det växer ännu givande skördar på de fält, som Stjernsvärd odlade under 1800-talets första år. Men över de bördiga fälten dånar nu

ständigt skånska jaktflygets reaktionsdrivna "vampires" och där den från finska kriget hemvändande 26-årige majoren bytte ut värjan mot plogen trimmas nu unga män till ettrigt försvar av fosterjorden. Någonstans inne bland det svagt kulliga landskapets åkrar har reaplanens start- och landningsbanor dragit sina hårda betongband över Stjernsvärds odlingar. Ty plogen får tyvärr inte vara vårt enda redskap, även om vi helst skulle vilja det. Tiden är ond och det är nödvändigt att sörja för att även värjan biter, om så skulle behövas.

Källor: Den främsta källan för denna lilla skiss är Carl Georg Stjernsvärds eget vittnesbörd "Engeltofta förr och nu", Lund 1819, med tillhörande bilagor.

För de rent näringsgeografiska faktorerna och markindelningen finnes ett mycket rikt material på lantmäteristyrelsens arkiv.

En redovisning av tillståndet på Engeltofta år 1814 lämnas i "Öfversigt af Engeltofta Egendom, med derå verkställda Odlingar och Förbättringar" i Lantbruksakademiens Annaler 1815: 2 s. 109 ff.

Landshövding Georg von Rosens hyllning av Carl Georg Stjernsvärd står att läsa i "Berättelse över förhandlingarna vid det fjärde allmänna svenska lantbruksmötet i Malmö 1849" s. 233 (1850).

Spridda upplysningar om Carl Georg Stjernsvärds och sonen Rudolf Hodders verksamhet finnas i "Skrifter utgivna av de skånska hushållnings sällskapen", II: 2, III: 1, VI, X, XI, XII och XIII.

Vid utarbetandet av denna lilla skiss, som jag senare hoppas kunna utvidga och fördjupa, har jag haft givande samtal med min kollega på Nordiska museet, Carl Georg Stjernsvärds sonsons sondotter, amanuensen Brita Stjernsvärd, vilket jag noterar med stor tacksamhet.